

**Сучасна демократична соціальна держава: поняття, сутність,
види**

*Туряниця І. І.
студентка 5-го курсу юридичного факультету,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Анотація: В статті розглянуто важливі питання, які стосуються сучасної демократичної соціальної держави. Обґрунтовано її поняття, сутність та види. З'ясовано ознаки, які відрізняють державну владу від влади первісного, соціально однорідного суспільства, наведено специфіку організації політичної влади у демократичній соціальній державі.

Ключові слова: демократія, держава, суспільство, соціальний розвиток, влада, політична система, суверенітет.

Summary: The article deals with important issues concerning modern democratic welfare state. Proved its concept, nature and species. It was found features that distinguish state power from the power of the original, socially homogeneous suspilstva, given the specificity of political power in a democratic welfare state.

Key words: democracy, the state, society, social development, government, political system, sovereignty.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції соціального розвитку дозволяють, як видається, прогнозувати поступове утворення такого суспільства, де всі трудівники будуть власниками чи співвласниками у тій або іншій формі засобів та результатів праці. Таким чином, громадянське

суспільство соціальної демократії — це, як би там не було післябуржуазне суспільство. А держава у такому суспільстві має бути за своєю сутністю державою трудівників-власників. Є певні підстави для того, щоб відобразити таку державу окремим, спеціальним поняттям під умовною назвою «держава соціальної демократії». Можна запропонувати наступне визначення цього поняття: держава соціальної демократії — це організація політичної влади трудівників-власників, яка реально забезпечує максимальне здійснення і захист основних прав людини, прав нації та народу на загальнолюдських засадах свободи, справедливості й солідарності. Викладене свідчить про соціально-змістовну єдність правової держави і держави соціальної демократії. Власне, це той самий феномен, котрий розглядається у дещо різних аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі дослідження поняття, сутності та видів сучасної демократичної соціальної держави були використані праці С.Д. Гусарева, П. Добродумова, Ю.С. Шемшученка, А.П. Заєця, В. Лемака та ряду інших вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Держава є найважливіший базовий інститут політичної системи суспільства, її владно-насильницький характер закономірно впливає з її походження та соціальне призначення в умовах соціально неоднорідного суспільства. Акумуляючи свої владні повноваження, держава соціально-політично інтегрує все суспільство. В умовах глобалізації державам все складніше контролювати та спрямовувати інтернаціональні економічні, культурні, інформаційні зв'язки. Влада національної держави піддається ерозії при їх включенні у наднаціональні об'єднання і можна констатувати певну передачу частини державного суверенітету.

Мета статті. Метою даної статті є розкриття поняття, сутності та видів сучасної демократичної соціальної держави.

Для досягнення поставленої мети автором визначені наступні завдання дослідження:

- визначити сутність демократичної соціальної держави;
- обґрунтувати ознаки, які відрізняють державну владу від влади первісного, соціально однорідного суспільства;
- з'ясувати специфіку організації політичної влади у демократичній соціальній державі.

Виклад основного матеріалу. Належність держави до певного типу визначатиметься якісною своєрідністю виробничих відносин. Йдеться про комбінацію таких форм власності на засоби виробництва, як приватна (групова й індивідуальна) і суспільна (державна та комунальна, муніципальна). Хоча їм усім забезпечуватимуться формально рівні умови співіснування, проте переважна частина засобів виробництва перебуватиме саме у приватній власності. При цьому трудівники — абсолютна більшість населення країни — матимуть можливість так чи інакше розпоряджатися використовуваними засобами виробництва і результатами своєї праці,

здійснюваної на базі цих засобів. Таким чином, у соціальній структурі суспільства вперше кількісно переважатиме клас трудівників-власників. Такого варіанта організації економічного життя суспільства, такої структури виробничих відносин в історії людства ще ніколи не існувало. Отже, це буде історично новий різновид економічного підґрунтя суспільства, котрий і становитиме об'єктивну основу його якісно нового найчисленнішого соціального утворення і відповідного типу держави — держави соціальної демократії [1, с. 215].

В історії людства відбуваються глибинні зміни, будуються демократичні держави, формуються громадянські суспільства. Повноцінними рушіями історичного розвитку є окремі особистості. Вони усвідомили себе та своє місце у світовій історії. Хід суспільного розвитку в ХІХ–ХХ сторіччі засвідчує, що відбувається персоналістична революція в усіх сферах суспільного життя. Поволі все підпорядковується потребам та інтересам конкретної особистості. Критерієм суспільного прогресу стає особа, її добробут та індивідуальна свобода. Філософія, політика, економіка, наука, релігія, право, мистецтво стають персоналістичними. Тому такі тенденції характеризують і персоналістичність форм державної організації суспільства. Створюються можливості для самореалізації особи, її самоствердження та розкриття сутнісних сил. Це і є основним завданням соціально орієнтованої держави. Не боротися із особистістю, як це робилося віками, а співпрацювати з нею як з повноцінним партнером, здатним до творчого самовираження. Така держава із соціально орієнтованою економікою є водночас правовою. Правова держава відкидає свавілля, в ній закони виступають найвищими цінностями суспільного розвитку, найефективнішими регуляторами життя, гарантами його стабільності. Отже, існує безпосередній зв'язок між правовою державою, демократією та законами.

Досвід західноєвропейських країн є потрібним і важливим, але ми маємо враховувати не лише загальнолюдські досягнення. Необхідно враховувати і власний досвід, недоліки і досягнення, своєрідність та особливості у всіх сферах життєдіяльності людини [6, с. 5].

Проблема визначення змісту поняття „соціальна держава” почала отримувати певне відображення лише в сучасній науковій літературі. Проте необхідно зазначити, що досі не досягнуто консенсусу щодо визначення цього феномену. В дослідженнях з політології, економічної теорії, юридичній літературі соціальна держава трактується неоднаково. Її розглядають як принцип конституційного і державного ладу [2] і як тип організації державного і громадянського життя [6], і як державу, що виконує соціальну функцію [8]. Значний інтерес має думка В.Ф. Сидоренка, який вважає, що соціальна держава повинна розглядатися як якісна характеристика, як матеріальний зміст правової держави [7]. Однак, співвідношенням між цими поняттями можна визначити й інакше. Правова держава може розглядатись як важлива ознака та умова функціонування

соціальної держави. Очевидно, що тільки в державі, в якій „організація і діяльність державної влади в її взаємовідносинах з індивідами і їх об'єднаннями заснована на праві й йому відповідає”[1] можливо реально накреслювати цілі та вирішувати завдання, що стоять перед соціальною державою.

У зв'язку з цим цікавою є точка зору П. Добродумова, який вважає соціальну державу однією із сторін держави правової, званою ним соціальною стороною. Суть соціальної сторони правової держави, як вважає цей автор, полягає в найповнішому забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, у створення для особи режиму правового стимулювання [2, с. 23]. Соціальну сторону, вказує П. Добродумов, необхідно розглядати тільки в контексті другої формально-юридичної сторони правової держави, яка передбачає найбільш послідовне зміцнення за допомогою права державної влади, формування для державних структур режиму обмеження [2, с. 25].

У світовій правовій думці вже давно й міцно закріпився термін, що вперше з'явився в Конституції ФРН, – „соціальна правова держава” (Socialer Rechtsstaat), таким чином законодавець об'єднав ці два політико-правових явища в одне [5, с. 3]. Формулу „соціальної, правової держави” в дусі ФРН прийняли не всі сучасні Конституції. Так, у Конституції Франції, Македонії та Хорватії термін „соціальна держава” вживається без будь-яких посилань на правову державу.

Незважаючи на тісний діалектичний взаємозв'язок цих двох понять, юридична наука повинна розглядати терміни „соціальна держава” і „правова держава” окремо. Це необхідно перед усім тому, що ці терміни мають різний державно-правовий зміст: правова держава — це форма здійснення державної влади, що функціонує на основі права, а поняття соціальної держави відображає суть держави, тобто стійку загальну спрямованість діяльності, пов'язану із забезпеченням загально соціальних інтересів.

Конституція України хоч і використовує ці терміни разом, але відокремлює їх комою, тобто вважає ці поняття відносно самостійними, і формально-логічно їх не об'єднує. Принципи правової держави – це основні засади її формування та функціонування. Принцип верховенства правового закону – символізує найбільш важливі аспекти правової держави. По-перше, закріплюється пріоритет права щодо решти соціальних регуляторів. По-друге, встановлюється, що фактичним верховенством може володіти тільки позитивне право. По-третє, обстоюється думка, згідно з якою тільки правовий закон буде мати найвищу юридичну силу.

Поділ влади як принцип правової держави припускає розмежування предметів ведення та розподіл повноважень між однорівневими органами держави. При цьому в основу взаємодії різних галузей влади покладено систему стримувань і противаг, які перешкоджають надмірному

зосереджено владних повноважень в одній посадовій особі або в одному державному органі. Основним завданням поділу влади є розподіл обсягу владних повноважень між приблизно рівними за „політичною значущістю” державними структурними, кожна з яких об’єктивно прагне до абсолютної влади, однак не маючи можливості таку владу одержати, не дає зробити цього і „конкурентам”. Отже, за допомогою стримувань і противаг забезпечується баланс галузей влади.

Взаємна відповідальність держави й особи як принцип правової держави означає, що на практиці публичні інтереси держави та приватні інтереси конкретних індивідів подають як нерозривно пов’язані категорії, при цьому зневага до інтересів однієї зі сторін неминуче призводить до негативних наслідків і для іншої сторони. У правовій державі складається дієвий юридичний механізм забезпечення балансу інтересів держави й особи, найважливішою складовою частиною якого є кореспондовані цим інтересам взаємні зобов’язання. Важливими передумовами визначення держави соціальною є такі принципи [1, с. 215]:

- підтримка рівноваги між демократичними інститутами та сильною державною владою, планування і ринком, приватною та державною власністю, економічною ефективністю та соціальною справедливістю;
- соціальні зобов’язання та гарантованість з боку держави мінімальних життєвих можливостей, рівних можливостей для всіх громадян, людської гідності та відносної незалежності суспільних відносин та ін.

Якісно новому станові всесвітньо-історичного розвитку людства — його переходу до громадянського правового суспільства соціальної демократії — відповідає у політико-юридичній сфері і зорієнтований на соціальну демократію перехідний тип держави.

Держава соціально-демократичної орієнтації — це організація політичної влади більшості населення у суспільстві з різноманітними формами приватної та суспільної власності на засоби виробництва, яка постійно поліпшує умови для здійснення основних прав людини, прав нації та народу на загальнолюдських засадах свободи, справедливості й солідарності.

Соціально-демократичне спрямування такої держави знаходить прояв у тому, що вона [3, с. 19]:

- створює для всіх громадян формально рівні можливості участі у приватизації значної частини засобів виробництва та іншого майна, активно стимулює цей процес;
- послаблює відчуження людини від управління суспільством, надаючи їй можливості впливати на вироблення і здійснення державної політики шляхом участі у загальних виборах, референдумах, діяльності різноманітних політичних партій та інших громадських об’єднань тощо;
- не тільки зберігає права і свободи, які були раніше здобуті у політичній боротьбі, але й розширює їх;

- є прямим учасником, «співорганізатором» суспільного виробництва як власник вагової частини сучасних виробничих засобів;
- бере пряму участь у розподілі матеріальних благ через систему соціальних допомог, виплат, пенсій, прагнучи забезпечити мінімально необхідний рівень життя значної частини громадян;
- розширює сферу виконання важливих загальносоціальних функцій, що здійснюються в інтересах усього суспільства і питома вага яких в усій державній діяльності помітно зростає;
- користується підтримкою більшої частини населення країни;
- проводить миролюбну зовнішню політику, бере все ширшу участь у розв'язанні глобальних, тобто загальнолюдських, проблем — екологічних, енергетичних тощо.

У сучасних умовах можна виділити два основних різновиди держав такого перехідного типу [8, с. 44]:

а) держави, які існують у промислово розвинених країнах соціально орієнтованого, «соціалізованого» капіталізму;

б) держави, які існують у країнах, що переходять від авторитарно-бюрократичного ладу псевдо-соціалізму до громадянського суспільства і перетворюються з організації тоталітаризованої влади колишньої партійно-управлінської верхівки на організацію влади більшості населення (зокрема, колишні радянські республіки та історично аналогічні їм держави).

Ознаки, які відрізняють державну владу від влади первісного, соціально однорідного суспільства [4, с. 67]:

- у первісному суспільстві соціальна влада виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства;
- у соціально неоднорідному ж — інтереси насамперед керівного (панівного) класу, його частини або якоїсь іншої соціальної групи;
- у первісному суспільстві носії влади не відокремлюються за соціальним статусом, професійно від інших членів суспільства; у соціально неоднорідному (зокрема, класовому) суспільстві носії влади в організаційному відношенні відокремлені у певні структури, «загони»;
- у первісному суспільстві населення не оподатковується; у соціально неоднорідному (зокрема, класовому) суспільстві для утримання державної влади встановлюються податки;
- у первісному суспільстві органи влади не поділяються за окремими функціями на певні види, а у соціально неоднорідному (зокрема, класовому) суспільстві функції влади розподіляються між окремими органами (виникає специфічна структура влади);
- у первісному суспільстві влада поширюється на всіх членів роду, племені, на якій території вони б не перебували; а в державі влада поширюється на всіх людей, що перебувають на певній, належній їй території;
- у державі складається система особливих загальнообов'язкових правил поведінки — юридичних норм, яких не знало первісне суспільство.

Поняття про такі норми стало позначатися з певних причин словом (терміном) «право».

Ознаки, котрі відрізняють державу від інших організацій у соціально неоднорідному суспільстві: у кожній країні із соціально неоднорідним суспільством може існувати лише одна держава, а організацій — багато; тільки держава виступає офіційним представником усього суспільства; всі ж інші організації репрезентують лише його частину; тільки держава може вирішувати загальносуспільні справи — інші ж організації вирішують справи, що стосуються, як правило, лише частини суспільства; держава має у розпорядженні для виконання своїх завдань та функцій специфічний апарат, який володіє владними повноваженнями і має матеріальні засоби для реалізації цих повноважень; тільки держава може встановлювати загальнообов'язкові для всього населення правила поведінки — юридичні норми (право як спеціально-соціальне, юридичне явище); тільки державна влада характеризується суверенітетом [3, с. 21].

Аналізувати співвідношення національних (етнічних) та соціальних коренів, аспектів будь-якої держави можна, виходячи з таких загальних положень [2, с. 23]:

1. Майже в кожній утвореній за новітню історію державі її народ (населення) є етнічно неоднорідним, складається, так чи інакше, з різних національно-культурних спільностей.

2. Кожна з таких етнічних спільностей, як правило, соціально неоднорідна, поділяється на певні класи, стани, прошарки, інші утворення, групи.

3. Не існує частин суспільства (класів, верств тощо), які були б етнічно нейтральними, «дистильованими», цілком позбавленими національних властивостей, рис.

Цим об'єктивно й зумовлюється складне переплетіння, діалектична взаємообумовленість, взаємозалежність соціальних і національних засад у сутності будь-якої держави (зокрема, сучасної України).

У наведених положеннях поняття нації, національної приналежності використано в його суто етнічному розумінні. Але й у цьому випадку слід зауважити, що національність (національна належність) людини, групи людей — це об'єктивний результат передусім її реальної конкретно-історичної соціалізації; він виявляється, головним чином, в її соціально обумовлених, тобто «вирощених» певним соціумом властивостях. Саме внаслідок цього, по-перше, для визначення національної приналежності людини або групи людей їхні біологічні, фізіологічні та інші позасоціальні властивості можуть мати лише допоміжне, другорядне, проте аж ніяк не вирішальне значення. По-друге, навряд чи може існувати єдиний, уніфікований еталон (універсальний набір, «пакет» показників) приналежності людини до певної нації, особливо якщо окремі її частини протягом значного періоду існували у суттєво відмінних соціальних умовах. У цьому випадку можна говорити про різновиди певної нації

(етносу), які є історично рівнозначними, «рівноправними» і не можуть порівнюватися, а тим більше протиставлятися один одному з позицій національної «чистоти». А по-третє, одна й та сама людина, яка перебуває, особливо з дитинства, у багатонаціональному середовищі, оточенні, може в процесі становлення, формування, розвитку своєї особистості засвоювати різні етнокультурні ролі, надбання, здатна ставати носієм декількох (хоча й у різних «дозах») національно-культурних рис, особливостей, параметрів, менталітетів. І вона проявляє їх (хоч і нерівномірно, нерівноцінно) у відповідних етнокультурних режимах, ситуаціях, відносинах.

Висновки і пропозиції. Держава соціально-демократичної орієнтації — це організація політичної влади більшості населення у суспільстві з різноманітними формами приватної та суспільної власності на засоби виробництва, яка постійно поліпшує умови для здійснення основних прав людини, прав нації та народу на загальнолюдських засадах свободи, справедливості й солідарності. Соціально-демократичне спрямування такої держави знаходить прояв у тому, що вона: створює для всіх громадян формально рівні можливості участі у приватизації значної частини засобів виробництва та іншого майна, активно стимулює цей процес; послаблює відчуження людини від управління суспільством, надаючи їй можливості впливати на вироблення і здійснення державної політики шляхом участі у загальних виборах, референдумах, діяльності різноманітних політичних партій та інших громадських об'єднань тощо; не тільки зберігає права і свободи, які були раніше здобуті у політичній боротьбі, але й розширює їх; є прямим учасником, «співорганізатором» суспільного виробництва як власник вагової частини сучасних виробничих засобів; бере пряму участь у розподілі матеріальних благ через систему соціальних допомог, виплат, пенсій, прагнучи забезпечити мінімально необхідний рівень життя значної частини громадян; розширює сферу виконання важливих загально-соціальних функцій, що здійснюються в інтересах усього суспільства і питома вага яких в усій державній діяльності помітно зростає; користується підтримкою більшої частини населення країни; проводить миролюбну зовнішню політику, бере все ширшу участь у розв'язанні глобальних, тобто загальнолюдських, проблем — екологічних, енергетичних тощо.

Список літератури:

1. Гусарев С.Д. Теорія права і держави: навчальний посібник / С.Д. Гусарев. — К.: Правова єдність, 2011. — 436 с.
2. Добродумов П. Про реформу політичної системи України / П. Добродумов // Право України. — 2011. - №6. — С. 23-25.
3. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Шемшученка Ю.С. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. — 411 с.
4. Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А.П. Заєць. — К.: Парламентське видавництво, 2009. — 215 с..

5. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі / В. Ковальчук // Право України. – 2010. - №7. – С. 3-7.
6. Лемак В. Принцип верховенства права в Україні: основні загрози / В. Лемак // Право України. – 2011. - №7. – С.5-8.
7. Сиренко В.Ф. Інтереси – влада – управління / В.Ф. Сидоренко. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 352 с.
8. Француз А.Й. Поняття демократичної політичної системи: співвідношення нормативного, інституційного та процедурного підходів у сучасній політико-правовій науці / А.Й. Француз // Держава і право. – 2009. – Вип. 27. – С. 44-47.